

Abay'ın Çocuk Eğitimi İle İlgili Görüşlerinin Kazakistan'ın Eğitim Politikalarına Yansımaları*

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Zhanakul SAMETOVA¹

1 Dr., Abai Kazakh National Pedagogical University, Institute of Philology, janagul-85@mail.ru, zh.sametova@abaiuniversity.edu.kz, ORCID: 0000-0002-9481-4579.

Gönderilme Tarihi: 15.10.2022 Kabul Tarihi: 07.04.2023 DOI: 10.37669/milliegitim.1205134

Atf: "Sametova, Z. (2024). Abay'ın çocuk eğitimi ile ilgili görüşlerinin kazakistan'ın eğitim politikalarına yansımaları. *Milli Eğitim*, 53 (241), 397-408. DOI: 10.37669/milliegitim.1205134"

Öz

Modern Kazak edebiyatının kurucu ismi olarak kabul edilen Abay Kunanbay (1845-1904), şiirleri ve kara sözleri ile Kazak Türkçesinin edebî dil kimliği kazanmasına katkı sağladığı gibi aynı zamanda Kazak halkının bilgi, kültür ve medeniyet seviyesini artırmak için de mücadele etmiştir. Bunun için de akla ve bilime önem veren, çalışkan, gayretli, iyi eğitilmiş bireylerin yetişmesi gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Toplumsal konuları ele alırken herkesin birbirine ve yurduna karşı sorumluluğu olduğunu dile getiren Abay, toplumun her kesimine adaletli, dürüst, doğru sözlü ve hoşgörülü olmayı tavsiye etmiştir. Abay'ın edebî yaratıcılığında eğitim ve bilim konusu en önde yer alan kavramlardır. Abay'ın yaşadığı devirdeki orta ve yaşlı nüfusun büyük çoğunluğu eğitimsizdir. Dolayısıyla Abay'ın en çok şikâyet ettiği konu toplumdaki cehalettir. Bu nedenle Kazak halkının geleceği olan çocuk ve gençlerin iyi bir eğitim alması gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Çalışmanın odak noktası Abay'ın çocuk eğitimi ile ilgili görüşleridir. İncelemede hem şiirler hem de kara sözler bu bakımdan değerlendirilecek ve günümüzde Kazakistan'ın uyguladığı eğitim politikalarında bu görüşlerin yeri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kazak edebiyatı, Abay Kunanbay, çocuk eğitimi, eğitim politikası

* Bu araştırma Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı Bilim Komitesi tarafından desteklenmektedir. (Hibe No. AP15473235)

Reflections of Abay's Views on Child Education on Kazakhstan Education Policies

Abstract

Abay Kunanbay (1845-1904), who is considered to be the founding name of modern Kazakh literature, not only contributed to the literary language identity of Kazakh Turkish with his poems and black words, but also struggled to increase the knowledge, culture and civilization level of the Kazakh people. For this, he expressed at every opportunity that hardworking, diligent, well-educated individuals who attach importance to reason and science should be raised. Stating that everyone has a responsibility to each other and to their homeland when dealing with social issues, Abay advised every segment of the society to be fair, honest, truthful and tolerant. Education and science are the foremost concepts in Abay's literary creativity. The majority of the middle and elderly population in Abay's time was uneducated. Therefore, the issue that Abay complains most about is ignorance in the society. For this reason, he expressed at every opportunity that children and youth, who are the future of Kazakh people, should receive a good education. The focus of the study is Abay's views on child education. In the review, both poems and black words will be evaluated in this respect and the place of these views in the education policies implemented by Kazakhstan today will be emphasized.

Keywords: *Kazakh literature, Abay Kunanbay, children's education, education policy*

Giriş

Araştırma konusunun temelini Kazak şair ve yazar Abay Kunanbay'ın çocuk eğitimi konusundaki görüşleridir. Bu nedenle girişte Abay'ın edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmıştır. İlerleyen bölümlerde Abay'ın şiirleri ve düzyazılarından örnekler verilerek onun eğitim konusundaki görüşleri ortaya konulmuş, daha sonra 1991'de bağımsızlığını kazanan Kazakistan'ın otuz yıllık süreçteki eğitim politikaları genel hatları ile verilmiş ve bunlar Abay'ın eğitimle ilgi görüşleriyle ilişkilendirilmiştir. Makale Kazakistan için oldukça önemli bir şahsiyet olan Abay Kunanbay'ın eğitimci kimliğine dikkat çekmeyi ve onun bu yönünü Türkiye'de tanıtmayı hedeflemektedir. Bilindiği üzere Kazakistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke Türkiye'dir. Çünkü Kazakistan ve Türkiye aynı ağacın dalları olup kardeş halklardır. Yusuf Has Hacıp, Kaşgarlı Mahmut, Yunus Emre, Ali Şir Nevayî gibi Abay Kunanbay da Türk dünyasının kültür ve medeniyet mimarlarından biridir. 20. yüzyılda Türk dünyasının birçok sahasında eğitimle ilgili olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle Gasprıralı İsmail Bey'in *usul-i cedit* okulları modern eğitim anlayışıyla Türk dünyasında büyük bir aydınlanma hareketini başlatmış ve birçok aydın, münevver, ziyalı, sanatçı, devlet adamının yetişmesine katkı sağlamıştır. Abay Kunanbay da çocukluğunda

ceditçi öğretmenlerden ders almış ve her zaman bu tür okulların sayısının artması gerektiğini dile getirmiştir. Dolayısıyla Abay Türk dünyasının aydınlanma hareketi olan *ceditçiliğin* önemli destekçilerinden biri olmuş ve edebi yaratıcılığında eğitim konusuna özel bir yer ayırmıştır. Çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Abay'ın manzum ve mensur eserleri de yapısalcı yöntem ile incelenmiştir.

Abay Kunanbay'ın Edebî Şahsiyeti ve Eserleri

Modern Kazak edebiyatının kurucu ismi olarak kabul edilen Abay Kunanbay (1845-1904), şiirleri ve kara sözlerinden oluşan edebî mirası ile sadece Kazak edebiyatının değil Türk dünyası edebiyatının zirve şahsiyetleri arasında yer almaktadır. Küçüklüğünden itibaren çok iyi eğitim almış, Arapça, Farsça ve Rusçayı çok iyi seviyede öğrenmiştir. Reformist bir kişiliğe sahip olan Abay, üyesi olduğu halka karşı taşıdığı sorumluluk gereğince Kazak halkının tefekkür dünyasını zenginleştirmek, bilgi ve kültür seviyesini artırmak için uğraş vermiştir. Bu noktada yöneticisinden sıradan insanına kadar toplumun her kesimini eleştirmekten geri durmaz. Bu bakımdan Abay'ın edebî yaratıcılığında sosyal eleştiri önemli bir yer teşkil eder. Fakat o hiçbir zaman sırf eleştirmek için eleştirmemiştir. Gördüğü sorunlara yönelik çözüm reçeteleri sunan Abay, kaleme aldığı eserleriyle mensubu olduğu toplumu daha iyi bir yaşam sürmesi için gerekenleri dile getirmiştir.

Abay'ın reformist ve yenilikçi bir karaktere sahip olması onun edebî faaliyetlerine de yansır. Kazak edebiyatında modern anlamda yeni şiir anlayışını ilk defa Abay ortaya koymuştur. Kazak Türkçesinin edebî dil kimliği kazanmasında Abay'ın katkısı büyüktür. 20. yüzyıl Kazak edebiyatının önde eğelen şairlerinden ve Abay araştırmalarında söz sahibi olan isimlerden biri olan Sultanmahmut Toraygurov “Manevi açıdan bozulup giden Kazakların, edebî dillerini koruyup geliştirebilmesi ancak Abay'ın temelini attığı Kazak edebiyatındaki halka ait geleneklerin esas alınmasıyla mümkün olabilir.” (Mırzahmetuli 2020: 18) şeklindeki sözleri Abay'ın yenilikçi tarafını ortaya koymaktadır.

Rusya Çarlığı, Kazak bozkırlarında yürüttüğü politikanın uzun dönemli ve kalıcı olmasını sağlamak amacıyla eğitim öğretim faaliyetlerine önem vermiştir. Bu yıllar Kazak Türklerinin hayat tarzlarının değişmeye başladığı, eski geleneklerin yerini yeni adet ve alışkanlıkların aldığı, yerleşik kültüre geçiş sürecinin hızlandığı, hayvancılıkla geçimin yerini ticaretin almaya başladığı dönemdir. Yine bu devir, Rus kültürüne ve onun aracılığıyla Batı medeniyetine ait değerlerin Kazak kültürüne sızmaya başladığı, eğitimde eski Müslüman okulları ile medreselerin yerini devrine göre çağdaş bir eğitim sunan yeni tip okullar (Cedid okulları) ile Rus okullarının almaya başladığı bir zaman dilimidir (Ayan, 2015: 4). Abay bu dönemde yaşamış, yeni eğitim sistemini benimsemiş ve eserlerinde yeni eğitim sisteminin faydalarını her fırsatta dile getirmiştir.

Abay Kunanbay, sanatçı kimliğinin yanında mütefekkir ve kanaat önderi olma özelliğiyle dikkat çeker. Abay'ın kaleminden çıkan her bir mısradaki ve satırdaki bir medeniyet tasviri söz konusudur. Abay, içinde yaşadığı asra kadar mensubu olduğu medeniyet dairesinin oluşturduğu kültürel birikimi başarıyla kullanması yanında yenilikçi ve reformcu kimliğiyle de öne çıkar (Sağlam 2020: 469) Çevresindeki birçok gencin yetişmesinde rolü olan Abay, akla ve bilime önem veren çalışkan, gayretli, iyi eğitilmiş bireylerin yetişmesi gerektiğini ve memleketin onlar sayesinde çağdaş medeniyet seviyesine ulaşabileceğini her fırsatta vurgulamıştır. Eserleriyle Kazak halkının taşınması gereken olumlu davranış kalıplarını ortaya koymaya çalışan Abay sevgi kavramına büyük önem verir. Sevginin bireyin yetişmesindeki önemine dikkat çeker. Herkesin birbirine ve yurduna karşı sorumluluğu olduğunu dile getirir. Adaletli, dürüst, doğru sözlü ve hoşgörülü olmayı tavsiye eder.

Üslup ve konu bakımından pek çok yenilikler içeren Abay'ın eserleri Kazak edebiyatının klasikleri arasına girmiştir. Şiirlerinde zaman zaman kendi şahsından hareketle, zaman zaman da doğrudan toplumu sorgulayan ve sosyal hayatın olumsuzluklarını gün yüzüne çıkararak bu yönüyle günümüze kadar ulaşan zamanının çok ötesini görebilmiş bir sanatçıdır. Abay, toplumların gelişebilmesi için de toplumu var eden fertlerin akıl, ahlak ve gayret gibi temel insani prensiplere bağlı bir hayat sürmesi gerektiğini düşünür. Kazak halkının en büyük sorunları olan tembellik ve eğitimsizliği her fırsatta eleştiren Abay, söylemleriyle ideal Kazak toplumunu oluşturmaya çalışmıştır. Abay'ın kaleme aldığı şiirler, Rus şairlerden yaptığı çeviriler ve mensur yazılarının okuyuculara ulaşması üç şekilde olmuştur. Birincisi matbu olarak, ikincisi sözlü kültür içerisinde yayılarak, üçüncüsü de birbirinden kopya edilen el yazmaları şeklindedir (Kara, 2002:39). Günümüzde Abay'n eserleri iki cilt olarak neşredilmektedir. Birinci ciltte onun yaklaşık 200 şiiri ve manzum tercümelemleri yer alır. İkinci cilt ise kara sözler adıyla yayımlanıp mensur yazılardan oluşmaktadır. Ayan'ın ifadesiyle kara sözler, tarih boyunca hükümdarlara ve devlet adamlarına nasihatler içeren siyasetnamelerin kendi çağındaki devamı niteliğindedir (Ayan 2015:27). Abay, bu yazılarında Kazak halkının yaşam tarzı, eğitim, bilim, din gibi konulardaki görüşlerini dile getirmiş, toplumda gördüğü olumsuzlukları eleştirmiş, bu sorunların düzelmesi için neler yapılması gerektiğini anlatmıştır.

Yöntem

Bu araştırmada nitel bir yaklaşım benimsenerek doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, hem basılı hem de elektronik (bilgisayar ortamı ve internet üzerinden iletilen) materyalleri gözden geçirmek veya değerlendirmek için kullanılan sistematik bir prosedürdür (Bowen, 2009, s.27). Abay Kunanbay'ın edebî mirası şiirleri ve kara sözlerinden oluşmaktadır. Bu eserler 2014 yılında Zafer Kibar

tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Çalışmada bu kaynaklardan yararlanılarak çıkarımlarda bulunulmuştur. Söz konusu sebeplerden dolayı etik kurul iznine ihtiyaç duyulmamıştır.

Bulgular

Bilginin bir milleti dönüştürme gücünü çok iyi kavrayan Abay, en çok toplumu saran cehaletten şikâyetçidir. O, bu cahilliğin içine tembellik, yalancılık, eğitimsizlik, hırsızlık, uyuşukluk gibi kavramları dâhil eder. Bu bakımdan Abay'ın eserlerinde eğitim konusu oldukça önemli bir yere sahiptir. Çalışmamızın odak noktası Abay'ın çocuk eğitimi konusundaki görüşleri üzerinedir. İncelemede hem şiirler hem de kara sözler bu bakımdan değerlendirilmiştir.

Şiirlerde Çocuk Eğitimi

Abay'ın şiir dünyasında eğitim konusu önemli bir yere sahiptir. Birçok şiirinde eğitim konusuna değinen şairin özellikle “Yaşımda Bilim Var Diye Dikkat Etmedim, “Bilim Bulmadan Övünme”, “Yatılı Okulda Okuyor”, “Eğitiminin Ettiği Söz”, “Kaygı Çıkar Bilimden” vb. gibi şiirlerinin konusu tamamen eğitimle ilgilidir. Bu şiirlerde genel olarak toplumun bilim ve eğitimden yoksun oluşu, kimsenin bilim öğrenmek ve eğitim almak için çaba göstermemesi ve halkın cahil bir şekilde yetişmesi eleştirilir. Abay'ın şiirlerinde dikkat çektiği meselelerden biri de çocukların eğitimidir. Ona göre çocuk, insanın bu dünyadaki en büyük mürüvvetlerinden biridir:

İnsanın bir mürüvveti, “çocuk” diyeyim,

Çocuk okutmayı kötü görmedim.

Medreseye çocuğumu “bil” diye verdim,

“Hizmet etsin, rütbe alsın” diye vermedim. (Kibar, 2014: 24)

Yukarıdaki mısralarda Abay, eğitimin bireyin gelişimi üzerindeki rolüne dikkat çeker. Kendi tecrübesi üzerinden topluma mesaj veren Abay, çocukların gerçek anlamda bilim sahibi olmak için eğitilmesini tavsiye ederken diğer yandan yaşadığı devirde mevcut olan bir bakış açısını da eleştirir. Bu da çocukların bir rütbe elde etmesi ya da görev alması amacıyla okula gönderilmesidir. Bu, Rusların egemenliği altında yaşayan Türk halklarının çoğunda görülen bir durumdur. Ruslar Kafkasya ve Türkistan'ı işgal ettikten sonra kendi idaresinde görev alacak memurların yetiştirilmesi amacıyla okullar açmıştır. Önceleri bu okullara mesafeli duran Türkler, zamanla çocuklarını bu okullara göndermek zorunda kalır. Rus okullarında yetişen ve iyi derecede Rusça öğrenen çocuklar gelecekte iyi bir iş sahibi olabilecektir. Abay'ın buradaki eleştirisini bu noktadan değerlendirmek daha doğru olacaktır. Realist bir şahsiyet olan Kazak çocuklarının Rusça öğrenmeleri gerektiğini her zaman dile getirmiştir. Nitekim

realist bir şahsiyet olan Abay, bireyin ve toplumun refahı için eğitimin çok etkili bir araç olduğunun farkındadır: Ancak burada Abay, doğrudan bilgiye ulaşmak ve bilim sahibi olmak konusuna dikkat çekmektedir.

Çocukların ve gençlerin iyi bir eğitim almasını her seferinde dile getiren Abay, kendisi de öğretmenlik yapmıştır. Muhtar Avezov: “Abay’ın eserleri ve büyük şairin Kazak edebiyatı tarihindeki yeri anlatıldığında, Abay’ın yetiştirdiği öğrencilerden bahsetmeden olmaz.” diyerek onun eğitimci kişiliğine vurgu yapmıştır (Muhammedhanov 2020: 7) Onun öğrencilerinden biri de Kazak edebiyatının önemli temsilcilerinden Şakerim Kudayberdi’dir. Aşağıdaki mısralarında çocuklara seslenen şair, onlara kendilerine güvenmelerini, isterlerse büyüdüklerinde çok başarılı olabileceklerini telkin eder.

Âlim olmaz, ne olur,
Çocukluğa kıyarsan?
Olmasan da benzer bak,
Bir âlimle karşılaşırsan...
“Öyle olmak nerde” deme,
Bilimi seversen böyle söyleme.
Bilimi kim verirse Size,
Yanmadan sönseniz önünde? (Kibar, 2014:62)

Çocukların üzerinde uygulanacak eğitimin güven verici, şevke getirici, cesaretlendirici ve güler yüzlü olması onların eğitimindeki başarıyı artıracak unsurlardandır. Günümüz modern eğitim yöntemlerinin çoğunda çocukların özgüven kazanımlarına vurgu yapılmaktadır. Bu bakımdan Abay’ın buradaki yaklaşımı da oldukça önemlidir. Abay, buradaki tavrıyla anne baba ve öğretmenlere de rehberlik eder. Çocuklar, yeni bir şey öğrenirken ve yaparken cesaretlendirilmeye ihtiyaç duyabilir. Bu, özellikle özgüven gelişimi bakımından önemlidir. Abay, “Öyle olmak nerde, deme,” diyerek çocukların istedikleri ve gayret gösterdikleri sürece hayatta başarılı olabileceklerine dikkat çekmektedir. Abay “Neredesin Gençlik Ateşi” adlı şiirinde neden bilimin peşimden gitmiyorsunuz diyerek adeta gençlere haykırır:

Neredesin, gençlik ateşi,
Dürtüp okşamaz mısın yüreği?
Faydasını bilip bilimin,
Şaşaaasını yormaz mısın âlemin?
...

Abay'ın gençlerden en büyük isteği bilim öğrenmek konusunda istekli ve gayretli olmalarıdır. Çünkü o bütün iyi şeylerin, başarının ve refahın yalnızca pozitif bilimlerin iyi öğrenilmesiyle olacağına inanmış ve son nefesine kadar da düşünceyi savunmuştur. Abay “Bulmaca” adlı şiirinde gençlere hitaben bir soru sorar ve sonra da cevabını verir.

Hey, sınıanır yiğitler, geldi sizin sıranız

Nurunuz varsa, beri gelip merakı takip ediniz.

Canın düşkünlüğü dünyada neyemiş dersiniz;

Onu bilerseniz, her şeyi bilirmişsiniz.

Çözümü: Bilmeye düşkünlük. (Kıbar 2014: 226)

Yukarıdaki mısralarda görüldüğü üzere Abay ten ve can ayırımına dikkat çeker. Tasavvufi düşünceye göre ten yani beden dünyaya bağlıdır. Dünyevi arzuların peşindedir. Can yani ruh ise geldiği esas yere, o yüce makama, Tanrı katına bağlıdır. Bu bakımdan insan doğumundan itibaren bir mücadele içerisinde. Bedenin ve ruhun mücadelesi son nefes verilinceye kadar devam edecektir. Burada Abay, canın düşkünlüğü diyerek, ruhun gıdasının bilgi olduğunu söyler. Kâinatın esasını bilginin oluşturduğunu bilen Abay, Kazak halkının geleceği olan gençlere de bilimin peşinden koşmaları çağrısını yapar (Sağlam 2019:329-330)

Kara Sözlere Çocuk Eğitimi

Abay üzerine araştırma yapanlar onun eğitim aldığı medresede Şehabeddin Mercani'nin öğrencisi olan öğretmenlerin ders verdiğini belirtmektedirler (Kıdırali 2020: 25). Bilindiği üzere Mercani Türk dünyasının önde gelen ceditçi aydınlarından biridir. Ceditçilerin modern eğitim anlayışıyla tanışan Abay, Rus edebiyatından başarılı tercüme yapacak kadar iyi derecede Rusça da öğrenir. Böylece Rus ve dünya edebiyatını da tanıma imkânı bulur. Başta Rusya ve Avrupa olmak üzere dünyadaki bilim, sanat ve teknolojik gelişmelerden haberdar olan Abay, yaşadığı dönemdeki eğitim sorunlarını iyi analiz eder ve bu sorunlara çözüm önerileri getirir. Abay'a göre, her çocuk okumalıdır. Ancak çocuk okuturken dikkat edilmesi gereken şeyler vardır. Çocuklar modern eğitim sistemine uygun ve çağın bütün şartlarına göre ayarlanmış bir eğitim modeli ile okutulmalıdır. Ancak bu şekilde bilim, sanat, edebiyat ve diğer alanlarda gelişme sağlanabilir.

Realist bir şahsiyet olan Abay, özellikle çocukların Rusça öğrenmesi gerektiğini dile getirir. Çünkü refah, sanat ve bilim Ruslardadır. Rusların ve diğer milletlerin zararından kaçınmak ve faydasına ortak olmak için onların dilini, eğitimini ve bilimini bilmek zaruridir. Abay'a göre Ruslar, dünyanın dilini, medeniyetini bildikleri ve

devrin şartlarına uyum sağladıkları için gelişmiştir. Bu nedenle Kazak halkı da çağın şartlarına ayak uydurmalı ve çağdaş bir eğitim sistemi benimsemeli ve uygulamalıdır. Ancak bu şekilde başka milletlerle rekabet edilebilir ve gelişme gösterilebilir. Abay, bu düşüncelerini şöyle dile getirir:

“Rusça öğrenmek gerek; hikmet de, zenginlik de; sanat da, bilim de; hep-si de Rus'ta. Zararından kaçınmak için; faydasına ortak olmak için; dilini, eğitimini, bilimini bilmek gerek. Onlar dünyanın dilini bildi; onun için böyle gelişti. Sen onun dilini bilersen; gönül gözün açılır istersen. Herhangi birinin dilini, sanatını bilen; alabildiğine yüzleşmez; yalvarıp yakarmaz; onunla denklik mücadelesine girebilir hemen. (Kibar, 2014: 64).”

Abay, çocukların eğitimi konusunda en büyük rolün anne ve babaya düştüğünü dile getirir. “Ağaç yaşken eğilir.” atasözünde olduğu gibi anne babalar evlatlarını küçüklükten bilim ve eğitime heveslendirmelidir. Bu cesaretlendirme ödülle yahut zorla olabilir. Ama nasıl olursa olsun ilk şart çocukları heveslendirmek olmalıdır. Çocuk, bilim öğrenmeye karşı bir istek duyarsa zaten gerisi çorap söküğü gibi kendiliğinden gelir. Artık bu, çocukta bir alışkanlık haline gelir. Ne zaman ki çocuk, bilim ve eğitimi gerçekten aşk ile arzular, o zaman çocuğun ruhu ve sıfatı insan olur. “Ağaç yaşken eğilir.” atasözünde olduğu gibi, bilim ve eğitim aşkı çocuklara küçük yaşlarda aşılanmalıdır. Abay, bu düşüncelerini şu sözlerle ortaya koyar: “Eğitim ve bilimi, evvel başında, çocuk kendiliğinden arayıp bulamaz. Ya ödülle, ya da zorla; heveslendirme-ye ihtiyaç var, başında; öğrenirken kendisi arar gibi oluncaya kadar, ha! Ne zaman ki bir çocuk, eğitim ve bilimi aşk ile arzular; ancak o zaman, onun sıfatı insana çıkar” (Kibar, 2014: 98).

Eğitimci bir şahsiyet olan Abay, anadili dışında ikinci bir dil öğrenmenin önemini farkındadır. Kendisi Arapça, Farsça ve Rusçayı iyi derecede bilmektedir. Yaşadığı devrin şartlarını çok iyi bilen ve aynı zamanda ileri görüşlü biri olan Abay, Kazak çocuklarının Rusça öğrenmesi gerektiğinin altını çizer. Anne ve babaları bu konuda bilinçli olmaya davet eder. Abay'a göre ebeveynler çocuklarına özellikle Rusların sahip olduğu bilgi birikimini öğrenmeleri için imkân sağlamalıdır. Çünkü modern bilimi ve eğitimi Ruslar yapar. Abay, bu düşüncelerini şu sözlerle dile getirir: “Çocuğuna hatun alma, tereke bırakma; her şeyini harcasan da, Rus'un bilimini öğret, ha! Kurnazlık yolu değil, bu benim anlattığım yol. Allah'tan kork, kuldan utan; evladın” evlat olsun” derseni; malına acıma sen!” (Kibar, 2014: 66).

Abay'ın 41. Sözünde geçen aşağıdaki ifadeler onun çocukların eğitimine verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır:

“Bizimkilere ‘akıl vereyim, düzeltiyim’ diye gamlanan adama; iki şey gerek mümkün olursa. Evvela, pek güçlü hükümet, fermanı elinde adam gerek,

büyükleri korkutarak, küçük çocukları ellerinden zorla alıp, medreselere verse... Birini bu yola, birini şu yola salsa... Hani dünyada sayısız bilim yolları, her bir yolda ayrı bir medrese var ya, işte oralarda okutsa... Birine ‘sen bu yolu öğren’, diğerine ‘şen şu yolu öğren’ diyerek, başka başka yollara salsa... Bunların masraflarını, buradaki halka karşılatılsa... Hatta kızları da, hiç olmazsa İslami bilimlere göndererek, iyi din bilimi öğrenmelerini sağlasa... İşte o zaman, bu gençler yetişir; büyükleri yaşlanıp sözü geçmez olduğunda, bu toplum düzelir. İkincisi, bu kişinin hesapsız zengin olması gerekir. Büyüklere parayla susturarak, çocukları alır; az önce anlattığımız yola salıp; eğitim veririr... Toplum, o zaman düzelir” (Kibar, 2014: 132).

Bu sözler Abay’ın reformist kişiliğinin bir göstergesidir adeta. Kazak halkının geleceğinin teminatı olan çocukların devlet eliyle ücretsiz bir şekilde okutulmasını dile getiren Abay, günümüzde sosyal devletin en önemli özelliklerinden biri olan eğitim hakkına gönderme yapmaktadır. Ayrıca kız çocuklarının da okula gönderilmesi gerektiğine dikkat çeker. Abay’ın yaşadığı toplum ve özellikle toplum içerisindeki yaşlı insanlar çok cahildir. Bu cehaletin tek nedeni de eğitimsizliktir. Bunu düzeltmenin yolu da yarının büyükleri olan çocukların çağın gereklerine göre eğitilmesinden geçmektedir.

Kazakistan’ın Eğitim Politikaları ve Abay

Eğitim düzeyi ile bilimsel faaliyetler bir ülkenin en önemli gelişmişlik göstergelerindedir. O yüzden Kazakistan, bağımsızlığını kazandığı ilk günden itibaren eğitimi, bilimi kalite yönünden dünyaca bilinen ölçütlere uygun bir şekilde geliştirmeyi hedeflemiştir. Otuz yıllık sürece bakacak olursak söz konusu ölçütlerin zirvesinde yer alan Kazakistan eğitim ve bilim alanlarında büyük bir yol kat etmiştir.

Eğitim alanını 30 yıllık süreçte birkaç döneme ayırarak inceleyebiliriz. 1991-1994 yıllar aralığı kanuni yönden gerekli olan yönetmelik ve yönergelerin oluşturulduğu, başka bir ifadeyle eğitimin eğitim sisteminin yasal temelini oluşturulduğu dönemdir. 1995-1998 yılları ise eğitim sistemi ile onun içeriğini güncelleme dönemi, 1999-2004 yılları ise eğitim sistemini yönetme ve bu alana yatırım yapmak ile eğitim kurum ve derneklerine akademik özgürlük verme konularının dikkate alındığı dönemdir. 2005-2010 yılları aralığında eğitim sistemi pazar ekonomisine göre yön almıştır. 2011 yılından günümüze kadarki dönem içerisinde yenilikçi gelişmeye yönelik donanımlı ve yetenekli uzmanları hazırlayacak millî eğitim modeli oluşmuştur.

Bağımsızlık yıllarında Kazakistan’da eğitim alanında oldukça olumlu neticeler elde edilen reformlara imza atılmıştır. Eğitim binaları revize edildi, genel orta eğitim ile devlet okullarında ücretsiz eğitim alma devlet tarafından garantilendi. Üç dilde

(Kazakça, Rusça, İngilizce) eğitim alma sistemi başlatıldı. Yabancı uyruklu öğrencilerin Kazakistan Cumhuriyeti'nde eğitim almalarına imkân sunuldu. Kredi sistemi ile eğitim alma imkânı tanındı. Yükseköğretim ile akademik araştırma enstitülerinde eğitim alanında akademik uzmanlaşmaya özgürlük tanınarak donanımlı uzmanlar yetiştirilmesine imkân verildi.

Kazakistan, eğitim sistemini UNESCO'nun çerçevesini çizdiği Uluslararası eğitim sistemi programının standart sınıflandırması ölçülerine uygun hale getirmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti Bilim yasasının 8. Maddesine uygun eğitim sistemi yedi aşamadan oluşur: okul öncesi, ilkökul, orta eğitim ve genel orta eğitim, orta eğitim üstü, yüksek ve yüksek eğitimden sonraki bilim. Yükseköğretim alanını uluslararası seviyeye getirmek Kazakistan'ın uluslararası arenada güçlü bir ülke olarak kabullenmesine doğrudan etki edeceği için, 2012 yılından itibaren Kazakistan'da üç dilde eğitim verme sistemi başlatılmıştır. 2012-2013 eğitim yılında Kazakistan'ın 35 okulunda üç dilde eğitim sistemi gerçekleştirilmiştir. Köy okullarında okuyan yetenekli çocuklara destek verme amacıyla 2019 yılından itibaren "Halk Umudu" projesi etrafında "Bin Çocuk" millî intellektüel olimpiyadı" ve "Elbaşı madalyosu" projeleri yürürlüğe konulmuştur. 2005 yılına kadar "Köy okulu" adlı devlet projesi uygulanmıştır. Projenin temel amacı ülkemizin köy okullarını belli alanlara göre geliştirmek olmuştur. Birçok bölgede okulların yetersiz olduğundan dolayı sorumlu bakanlık köy okullarına uzmanlar göndermiştir. Bu çalışmalar "Bilim" devlet programı esnasında devam etmiştir. 2018 yılında Cumhurbaşkanı K. Tokaev "Pedagog otoritesi hakkında" yasa kararı alma teklifi sunarak bu alandaki devlet politikalarını daha etkili hale getirmiştir.

Kazakistan'ın bağımsızlık yıllarında gösterdiği başarılarından biri de, milli eğitim kalitesini değerlendirme sisteminin oluşturulmasıdır. Eğitim kalitesini değerlendirme sırasında iç ve uluslararası kurallar kullanılmaktadır. Kazakistanlı öğrenciler aldıkları eğitim ile başarılarını bağımsız bir şekilde uluslararası değerlendirmeye imkân sunan PISA, TIMSS, PIRLS gibi araştırmalara da katılabilmektedirler.

Kazakistan'ın Bolonya sürecine hızlı erişmesinin neticesinde ülke üç seviyeli modele girmiştir. Lisans, yüksek lisans, PhD doktora. Bu üç yön boyunca akademik değişim programı temelinde öğrencilerin 1 dönem için yurtdışı üniversitelerinden eğitim alma imkânları vardır. PhD doktora öğrencileri için kendi danışmanı ile birlikte yurtdışı üniversitelerinden danışman almalarına izin verilmektedir. Yurtdışındaki danışmanlar da Kazakistan'a ders vermeye gelmektedirler. Böylece dünyanın birçok yerinden alanında uzman ve yetkin bilim insanları Kazakistan'a gelerek burada on beş gün veya bir ay süre ile dersler vermektedir. Ayrıca öğrenciler de yurtdışındaki danışmanlarının bulunduğu üniversitesinde bilimsel staj yapmaktadır. Bütün bu akademik faaliyetler devlet tarafından maddi açıdan da desteklenmektedir.

Son olarak ülkenin gelecekteki kadrolarını yetiştirmek amacıyla “Bolaşak/ Gelecek” adlı uluslararası program uygulamaya konulmuştur. Bu program çerçevesinde Kazakistanlı öğrencilere ve akademisyenlere yurtdışındaki en güçlü üniversitelerde eğitim alma imkânı sunulmuştur. Bunun haricinde uluslararası Erasmus programı ile öğrencilerin eğitim kalitesinin yükseltmesi sağlanmıştır. Erasmus gibi başarılı ve etkili programlardan bir tanesi de Mevlana değişim programıdır. Türkiye’deki önemli eğitim programlarından olan bu uygulama ile öğrenciler yurtdışında 1 (minimum) veya 2 (maksimum) dönem eğitim alabilirler. Öğretim üyeleri ise yurtdışında en az bir hafta, en çok bir ay aralığında derslere girebilirler. Bu programlar sayesinde öğrenciler ile öğretim üyeleri yurtdışında eğitim görme tecrübesi edinmekte ve kendi bilim seviyelerini artırmaktadırlar.

Kazakistan’ın bağımsızlık yıllarındaki eğitim politikalarını anlatmak bu makalenin hacmini artıracığından burada konu genel hatları ile sunulmuştur. Kazak halkı için büyük bir bilge olarak kabul edilen Abay Kunanbay, sadece bir şair ve yazar değil aynı zamanda eğitimci, besteci, düşünür ve kanaat önderidir. Onun bıraktığı edebî miras Kazak halkı için çok önemli bir kültürel referansa kaynağıdır. Gerek kara sözlerinde gerek şiirlerinde çocukların ve gençlerin eğitimine dikkat çeken Abay’ın özellikle çocukların eğitimin ücretsiz olması, çocukların eğitim almak için başka yerlere gönderilmesi, çocuklara eğitim vermek için başka yerlerden öğretmenlerin getirilmesi gibi görüşleri, yaşadığı devrin ve çevrenin şartlarına göre oldukça kıymetlidir. Reformist ve ileri görüşlü bir şahsiyet olan Abay, bu yönüyle 1991 yılında bağımsızlığını Kazanan Kazakistan’a ilham vermeye devam etmektedir. Abay’ın dile getirdiği bu görüşler günümüzdeki Erasmus, Mevlana gibi değişim programlarını andırmaktadır. Bu fikirleri onun yaşadığı devrin önemli bir pedagoğu olduğunun şahididir.

Sonuç

Abay Kunanbay, 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başlarında yaşamış bir Kazak aydınıdır. Bozkırın bilgesi olarak bilinen Abay, şair, yazar, besteci ve düşünür kimlikleriyle tanınır. Onun yaşadığı devir Kazak halkının Rus Çarlığı’nın egemenliği altındaki yıllardır. Kazak halkı arasında okuryazarlık oranı çok düşüktür. Rusya’nın uyguladığı politikalar nedeniyle halk zor bir dönemden geçmektedir. Özellikle atalarından kendilerine miras kalan verimli topraklar Çarlık yönetimi tarafından ellerinden alınmaya başlanmış, millî ve manevî değerlerine karşı her türlü saldırı giderek artmıştır. İşte Abay, böyle bir devirde sahip olduğu zekâ, aldığı eğitim ve elde ettiği tecrübelerle Kazak halkının daha iyi bir yaşam sürmesi için mücadele etmiştir. Bu mücadele onun en etkili silahı da kalemidir. Gerek şiirleri gerek kara sözleri ile ideal Kazak tipini, ideal toplum düzenini ortaya koymaya gayret etmiştir.

Abay’ın edebî yaratıcılığında çocuklar ve gençlerin özel bir yeri vardır. Birçok şiirinde ve düz yazısında bilim ve eğitim konusuna değinen Abay, çocukların eğitiminde anne babaya özel bir görev yükler. Yine çocukların okumaya, bilim öğrenmeye

heveslendirilmeleri gerektiğini söyleyerek eğitim psikolojisine dikkat çeker. Abay'ın bu tespit ve önerileri Kazak halkı için yenilikçi fikirlerdir. Bu bakımdan Abay, çocuk ve çocukluk kavramlarına dünyadaki gelişmeler ışığında modern eğitim anlayışı çerçevesinde yaklaştığını söyleyebiliriz. Çocukların yeni bir şey öğrenirken cesaretlendirilmeleri gerektiği günümüz eğitim anlayışının da temel ilkelerinden biridir. Abay da bu gerçekliğe vurgu yaparak anne baba ve öğretmenlere tavsiyeler vermiştir.

Abay'ın birçok yetenekli genci toplayıp onlara ders verdiği bilinmektedir. Başta kendi evlatları olmak üzere çevresinde çocukların eğitimiyle özel olarak ilgilenen biridir Abay. Kız çocuklarının da okula gönderilmesini söyleyerek bu konudaki eksikliğe de dikkat çekmiştir.

Abay'ın üzerinde durduğu önemli, meselelerden biri de yabancı dil öğrenimidir. Bu bakımdan Kazak çocukların Rusça öğrenmelerini ve Rusça aracılığıyla dünyayı tanımalarını arzular. Ayrıca her çocuğun eşit şekilde eğitim hakkına sahip olduğunu söyleyen Abay, devletin çocukların masraflarını karşılayarak onların farklı yerlerde bilim öğrenmelerine fırsat tanınması gerektiğini de belirtir. Günümüzde Kazakistan, birçok öğrencisini, akademisyenini ülke dışına bursla göndermekte ve onların kendi almalarında iyi birer araştırmacı ve bilim insanı olarak yetişmeleri için politika yürütmektedir. Bu bakımdan Abay, yıllar öncesinde bugünkü Kazakistanlı yöneticilere ilham vermeye devam etmektedir diyebiliriz.

Kaynakça

- Ayan, E. (2015). *Bir devrin aynası Abay Kunanbay ve kara sözler*. Akademi Titiz Yay.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Kara, A. (2002). *Türkistan ateşi Mustafa Çokay'ın hayatı ve mücadelesi*. İstanbul.
- Kıdırali, D. (2020). Abay ve mercani dünya görüşü. İçinde Biray, N., Ercilasun G., Sağlam, S. (Edt.), *Türk dünyasının bilgisi Abay Kunabayoğlu*. Bengü Yay.
- Kunanbay, A. (2014). *Şiirler* (Çev. Zafer Kibar). SFN Baskı.
- Kunanbay, A. (2014). *Nasihatler-kara sözler* (Çev. Zafer Kibar). SFN Baskı.
- Mırzahmetuli, M. (2020). Abay mirasının ilk araştırmacıları. İçinde Biray, N., Ercilasun G., Sağlam, S. (Edt.), *Türk dünyasının bilgisi Abay Kunabayoğlu*. Bengü Yay.
- Muhammedhanov, K. (2020). Abay Kunabay'ın oğlu Turağul. İçinde Biray, N., Ercilasun G., Sağlam, S. (Edt.), *Türk dünyasının bilgisi Abay Kunabayoğlu*. Bengü Yay.
- Sağlam, S. (2019). *Abay ölenderindeki jastardın ülgisi: Ebdirahman* [Habarşı Bestnik Bulletin]. No:4, 70, s. 325-332.
- Sağlam, S. (2020). Abay yazımında gençlik ideali: Abdirahman. İçinde Biray, N., Ercilasun G., Sağlam, S. (Edt.), *Türk dünyasının bilgisi Abay Kunabayoğlu*. Bengü Yay.